

**EPISTEMOLOGICAL STUDIES IN PHILOSOPHY,
SOCIAL AND POLITICAL SCIENCES**

ISSN 2618-1274 (Print), ISSN [2618-1282](#) (Online)

Journal home page: <https://visnukpfs.dp.ua/index.php/PFS/index>

УДК 323.321

**Олександр Сергійович Токовенко,
Юрій Олександрович Ніколенко***

Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара
Пр. Гагаріна 72, Дніпро, 49000, Україна

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-1721-2205>, E-mail: kafpol@ukr.net

*E-mail: lena@oreh.dp.ua

Received 05 September 2018; revised 10 October 2018; accepted 12 November 2018

doi: 10.15421/341915

**СИНЕРГЕТИЧНА ПОЛІТИКО-ЕПІСТЕМОЛОГІЧНА
ПЕРСПЕКТИВА У КОНТЕКСТІ АНАЛІЗУ ПОЛІТИЧНОГО
СЕПАРАТИЗМУ**

Анотація.

Розглядаються біфуркація як протяжний у часі процес, в ході якого відбувається якісна перебудова властивостей політичної системи. Вивчаються напрямки виникнення, підтримки стійкості і розпаду політичних структур (систем) різної природи, які перебувають в динаміці і постійній зміні, яким притаманні властивості самоорганізованості та самокерованості. Розкриваються особливості експертизи істинності результатів та новизни дослідної методології, яка формує вихідні положення вивчення сепаратизму. Встановлюються особливості нелінійних зворотних зв'язків, жорсткі причинно-наслідкові залежності (жорсткий детермінізм) у політичному процесі. Обговорюється вплив випадкових факторів на вибір системою шляху розвитку в період біфуркації та непередбачуваність даного процесу з точки зору синергетики. Вивчаються властивості політичної кризи, які ведуть до самознищення: за порогом біфуркації дана політична система вже не може існувати, на її місці виникає щось принципово нове. Досліджується досягнення політичними системами критичних параметрів (точки біфуркації), зі стану сильної нестійкості, яка «звляється» в один з багатьох можливих, нових для неї стійких станів.

Ключові слова: синергетика, біфуркація, політична епістемологія, сепаратизм, політична система, політичні структури.

Olexander S. Tokovenko, Yuriy A. Nikolenko*

Oles Honchar Dnipro National University
Gagarina ave., 72, Dnipro, 49000, Ukraine

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-1721-2205>, E-mail: kafpol@ukr.net

*E-mail: lena@oreh.dp.ua

**Synergetic political and epistemological perspective
in the context of the political separatism analysis**

Abstract.

Bifurcation is considered as a time-consuming process, during which there is a qualitative restructuring of the properties of the political system is taking place. The directions of origin, support of the stability and disintegration of political structures (systems) of different nature, which are in dynamics and constant change, which are inherent in the properties of self-organization and self-control, are studied. The peculiarities of the examination of the truth of the results and the novelty of the experimental methodology, which forms the starting points for the study of separatism, are revealed. The peculiarities of nonlinear feedback, hard causal

dependence (hard determinism) in the political process are established. The influence of random factors on the choice of the system of development path during the bifurcation period and the unpredictability of this process in terms of synergetics is discussed. In the article it is established that due to the nonlinearity and unpredictability of the political systems' development, the possibility of scientific methods and approaches applying to their study is substantially limited. It is argued that the frequency of bifurcation periods is directly dependent on the complexity of the political system: the higher its complexity, the more often will be bifurcation periods during its development. It is substantiated that the political system, which has reached critical parameters (points of bifurcation), from a state of strong instability, as if «dumped» into one of many possible, new to it stable states. The point of bifurcation is characterized by the fact that in it the path of development of the system is branched out. The branch selection of further political system development will be determined with the probabilistic, unpredictable parameters of the political process. Determined that, the period of bifurcation can be considered within the transition of separatist processes from the latent to the active state, and within the sharp aggravation of the power struggle (in those separatist processes, which are still in active form). The properties of the political crisis that lead to self-destruction are studied: at the threshold of bifurcation, this political system can no longer exist, there is something fundamentally new in its place. The political systems' achievement of critical parameters (points of bifurcation), from the state of strong instability, which «dump» into one of many possible, new stable states for it, are studied.

Key words: synergetics, bifurcation, political epistemology, separatism, political system, political structures.

Александр Сергеевич Токовенко, Юрий Александрович Николенко*

Днепропетровский национальный университет имени Олеся Гончара

Пр. Гагарина 72, Днепро, 49000, Украина

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-1721-2205>, E-mail: kafpol@ukr.net

*E-mail: lena@oreh.dp.ua

**Синергетическая политико-эпистемологическая перспектива
в контексте анализа политического сепаратизма**

Аннотация.

Рассматриваются бифуркация как протяженный во времени процесс, в ходе которого происходит качественная перестройка свойств политической системы. Изучаются направления возникновения, поддержания устойчивости и распада политических структур (систем) различной природы, которые находятся в динамике и постоянном изменении, обладающих свойствами самоорганизованности и самоуправляемости. Раскрываются особенности экспертизы истинности результатов и новизны исследовательской методологии, формирует исходные положения изучения сепаратизма. Устанавливаются особенности нелинейных обратных связей, жесткие причинно-следственные зависимости (жесткий детерминизм) в политическом процессе. Обсуждается влияние случайных факторов на выбор системой пути развития в период бифуркации и непредсказуемость данного процесса с точки зрения синергетики. Изучаются свойства политического кризиса, которые ведут к самоуничтожению: за порогом бифуркации данная политическая система уже не может существовать, на ее месте возникает нечто принципиально новое. Исследуются достижения политическими системами критических параметров (точки бифуркации), из состояния сильной неустойчивости, которая «сваливается» в один из многих возможных, новых для нее устойчивых состояний.

Ключевые слова: синергетика, бифуркация, политическая эпистемология, сепаратизм, политическая система, политические структуры.

Постановка проблемы. Однією з особливих рис синергетичної теорії є наділення відносно випадкових чинників вирішальною роллю при переході в стан біфуркації і при трансформації системи в самому біфуркаційному стані (при нормальному стані системи вищезазначені фактори здебільшого не справ-

ляють на неї відчутного впливу).

Політичний розвиток в рамках синергетики виступає як нелінійний процес, в якому періоди стабільного розвитку – аттрактори – змінюються зонами біфуркації, тобто перебувають у політичній системі, або криз, після яких виникає цілий спектр альтернатив політично-

го розвитку. Під біфуркацією у політико-епістемологічних дослідженнях розуміється протяжний у часі процес, в ході якого відбувається якісна перебудова властивостей політичної системи. Наближаючись до точок біфуркації, політична система втрачає стійкість, а потім переходить у новий стан. При цьому можливо декілька варіантів зміни системи при біфуркації і передбачити який варіант вибере система неможливо, оскільки цей вибір, як і сам перехід до стану біфуркації, здійснюється здебільшого під впливом випадкових факторів.

На сучасному етапі існує можливість застосування до дослідження сепаратизму в сучасній Європі методики синергетики ([англ. synergetics](#), від грецького «син» — «спільне» і «ергос — «дія»), міждисциплінарної галузі, що займається вивченням процесів самоорганізації і виникнення, підтримки стійкості і розпаду структур (систем) різної природи, які перебувають в динаміці і постійній зміні, яким притаманні властивості самоорганізованості та самокерованості.

Також синергетика вивчає зв'язки між елементами складних систем. Автором синергетичного підходу, який можна вважати подальшим розвитком системного підходу, є німецький фізик Г. Хакен, який в 1969 р. вперше ввів до наукового вжитку термін «синергетика».

Необхідно відзначити, що синергетика розглядає лише системи, що характеризуються складністю (тобто складаються з великої кількості взаємопов'язаних елементів), відкритістю (тобто перебувають у взаємодії та взаємообміні з зовнішнім середовищем) та утворюються шляхом самоорганізації і здатні до саморозвитку (тобто вони утворюються і розвиваються без участі стороннього впливу). При цьому такі системи повинні мати властивість нестійкості, нестабільності і характеризуватися нелінійним та непередбачуваним процесом розвитку який передбачає варіативність, тобто ймовірність вибору різноманітних векторів на кожному етапі (причому неможливо передбачити яких шлях розвитку вибере система на кожному з етапів). Такі положення потребують експлікації на предметному полі сучасної політичної епістемології.

Йдеться про експертизу істинності результатів та новизни дослідної методології, яка формує вихідні положення вивчення актуального явища політичного сьогодення – сепаратизму. При цьому слід наголосити не на потребі в аналізі доктринальних положень сепаратизму, а на можливостях «вписати» зазначене явище до кола міркувань політичної епістемності.

Аналіз публікацій. Синергетичні аспекти політичної дійсності з точки зору синергетичного підходу активно розглядалися багатьма вітчизняними дослідниками. Зокрема, В.Альошкін розкриває значення системно-синергетичного підходу до моделювання соціальної політики України [1], І.Васильєва досліджує значення анархізму як типу політичної свідомості в рамках синергетики [2], С.Вонсович аналізує політичний транзит у контексті синергетичного підходу [3], І. Держко надає увагу політичній культурі громадянського суспільства в контексті синергетичної парадигми [5]. Поряд з цим існує потреба розгляду евристичного значення синергетики для епістемологічної оцінки політичного явища сепаратизму.

Метою статті є з'ясування евристичного значення синергетичної перспективи політичної епістемології у контексті досліджень сучасного сепаратизму.

Основний зміст статті. Міждисциплінарна синергетична теорія розглядає в основному відкриті системи, які перебувають у взаємодії і інформаційному, енергетичному та іншими взаємообмінами з навколишнім середовищем і володіють джерелами і потоками енергії. При цьому для даних систем характерні нелінійні зворотні зв'язки, тобто жорсткі причинно-наслідкові залежності (жорсткий детермінізм) у таких системах, як правило, не виявляються, тому їх розвиток відрізняється непередбачуваністю та багатоваріантністю обраного шляху. Через нелінійність та непередбачуваність розвитку даних систем можливість застосування до їх вивчення інших наукових методів і підходів суттєво обмежується.

Як відомо, синергетика – це порівняно новий міждисциплінарний напрямок наукових

досліджень, що виник на основі теорії нерівноважної термодинаміки, теорії управління, теорії складних систем і теорії інформації і ставить своїм основним завданням пізнання загальних закономірностей і принципів, що лежать в основі процесів самоорганізації в ресурсних системах різної природи: фізичної, хімічної, біологічної, технічної і соціальної. Саме вплив випадкових факторів на вибір системою шляху розвитку в період біфуркації робить з точки зору синергетики процес даного розвитку непередбачуваним. У деяких випадках під час біфуркації система тяжіє до одного або декількох певних станів, такі стани називаються атракторами (англ. attract — притягати). Також у період біфуркації в системі можуть утворюватися нові структури, які в синергетиці називаються дисипативними (від лат. *dissipatio* – «розсіюю, руйную»). Зростання впливу випадковостей відбувається за рахунок втрати здатності політичної системи активно протидіяти флуктуаціям в режимі біфуркації. Частота появи періодів біфуркації перебуває в прямій залежності від складності системи: чим вище її складність, тим частіше під час її розвитку будуть виникати біфуркаційні періоди.

Розрізняють два основних типи біфуркацій – структурні і системні. Структурна криза в політиці означає, що серед альтернативних сценаріїв, які можуть бути реалізовані після проходження точки біфуркації, є принаймні один, який передбачає тільки структурну перебудову політичної системи, без втрати її функціональних особливостей.

Системна політична криза веде до самознищення: за порогом біфуркації дана політична система вже не може існувати, на її місці виникає щось принципово нове. Таким чином, новизною синергетичного підходу є розгляд хаосу і нестабільності як товчків переходу з одного стану в інший (див. М. Польовий [10]). По суті еволюційний розвиток розглядається синергетикою як процес послідовних біфуркаційних переходів, біфуркаційні періоди є своєрідними ступенями розвитку. Синергетична методологія привносить в політичний аналіз принцип регульовальних параметрів

розвитку, які повинні достатньо повно описувати весь комплекс факторів, що впливають на поведінку кожного з досліджуваних політичних об'єктів. У число таких регульовальних параметрів можуть входити соціальні, соціокультурні, екологічні, економічні, природно-географічні, технічні та багато інших «прикордонних» чинників, які безпосередньо до політичної сфери не належать, але справляють на неї вплив (див. О. Гошій, Ю. Мислюк [4]).

На жаль, безпосередньо синергетика в політичному житті майже не розроблялася в науковому світі аж до другої половини ХХ століття. Лише у зв'язку з тенденціями створення «Загальної теорії розвитку», які окреслилися вже в середині 80-х років ХХ століття, лексику кібернетики, біології, математики, фізики та хімії активно і, що важливо, досить успішно почали застосовувати і для дослідження соціальних процесів. Багато авторів зі світовим ім'ям в тій чи іншій мірі стверджували, що розвиток і функціонування соціальних спільнот здійснюється відповідно до єдиних принципів синергетики. Тому в цілому можна стверджувати, що загальний зміст ідей синергетики полягає в тому, що: по-перше, процеси розвитку (руйнування і творення) в навколишньому світі, включаючи і політичну сферу, від макро- до мікропізнаваних елементів, перманентні і рівноправні. І, по-друге, мають єдиний алгоритм, незалежно від природи систем (біологічних, соціальних, економічних, геологічних і т.д.).

Таким чином, концепція самоорганізації претендує на відкриття якогось універсального механізму, за допомогою якого здійснюється нелінійний (природний) розвиток, як в живій, так і в неживій природі. У загальному циклі розвитку будь-якого самоорганізованого процесу зазвичай спостерігаються дві фази. Перша фаза – це фаза плавного еволюційного розвитку, з добре передбаченими лінійними закономірностями, що підводять в результаті систему до деякого нестійкого критичного стану. Друга фаза – вихід з критичного стану системи одномоментним «революційним» стрибком і виникнення організації при само-

зародженні системи вищого основного ступеня з більшим ступенем складності і впорядкованості. При цьому важлива особливість другої фази полягає в тому, що перехід системи в новий стійкий стан неоднозначний. Система, яка досягла критичних параметрів (точки біфуркації), зі стану сильної нестійкості як би «звалюється» в один з багатьох можливих, нових для неї стійких станів. Точка біфуркації характеризується тим, що в ній шлях розвитку системи розгалужується і яка саме гілка подальшого розвитку буде обрана, визначають імовірнісні, непередбачувані параметри процесу. Тому можна констатувати, що розвиток цивілізації не є суворо детермінованим в сенсі існування єдиного спочатку заданого стану, а є багатоваріантним.

Що стосується застосовності синергетичного методу до вивчення сепаратистських процесів у трансформаційному суспільстві (див. [10]), то можна говорити про те, що даний метод має досить широкий спектр застосування і застосовується в тому числі і для вивчення сепаратизму. В рамках синергетичного методу сепаратистський процес можна розглядати як складну, нестійку та нестабільну систему, здатну до саморозвитку, яка розвивається непередбачувано і нелінійно. Також цей процес є відкритою системою, так як часто сепаратистські процеси відчувають на собі зовнішній вплив. Вищевказані характеристики сепаратизму підтверджуються реальними даними про природу сепаратизму: так, по-перше, сепаратизм має складну структуру, що складається з певного числа взаємодіючих елементів, тобто його можна розглядати як складну систему. По-друге, сепаратистські процеси здатні до самоорганізації та саморозвитку. Також протікання сепаратистських процесів характеризується певною часткою непередбачуваності: в біфуркаційні періоди сепаратистський процес може змінити свою форму прояву, при цьому можливі кілька варіантів такої зміни (теза синергетики про поліваріантність розвитку системи в біфуркаційний період) і однозначно передбачити який варіант розвитку вибере сепаратистський рух неможливо (наприклад, він може створити політичну

партію, терористичну організацію, взяти під свій контроль певну територію і т. ін.).

Сепаратистські організації і процеси схильні до зовнішніх впливів. Наприклад, вони можуть підтримуватися сторонньою державою, що дозволяє охарактеризувати їх як відкриті. Ще одне положення синергетики полягає в тому, що в розглянутих нею системах періоди стабільного розвитку чергуються з такими нестабільними станами, як точки біфуркації (при яких відбувається перебудова системи) або кризи (див. А. Сотников [11]). Основними детермінантами переходу з стабільного стану до нестабільних періодів, а також зміни стану системи під час нестабільних станів виступають випадкові фактори (в термінах синергетики – флуктуації). Дане положення застосовується до динаміки протікання сепаратистських процесів лише частково. Так, періодом стабільності в сепаратистських процесах можна вважати, по-перше, латентне протікання даних процесів (коли сепаратистські процеси не виливаються в будь-які активні дії або акції), по-друге порівняно тривалі періоди, при яких суб'єкти сепаратизму використовують одну і ту ж форму діяльності (при цьому вони можуть вдаватися і до силових дій, але дані дії протягом тривалого періоду повинні протікати на одному і тому ж рівні насильства). В той же час періодом біфуркації можна вважати, по-перше, перехід сепаратистських процесів з латентного в активний стан, а по-друге, різке загострення силового протистояння (в тих сепаратистських процесах, які і так йдуть в активній формі). Що ж стосується ролі випадкових чинників як основних детермінантів нестабільності, то при сепаратистських процесах чинники такого типу виступають лише однією з серії детермінантів загострень поряд з такими можна сказати закономірними детермінантами як глобальні політичні процеси (наприклад, зниження ролі національної держави), історичні та економічні передумови (історичними передумовами може бути наявність у етносів, які бажають відокремитися, незалежної держави в минулому, а економічними – небажання економічно розвинених регіонів ділитися доходом з центральною вла-

дою) і іншими цілком передбачуваними детермінантами (див. Ю. Кобець [8]).

По суті справи роль випадкових факторів при загостренні сепаратистських процесів в більшості випадків зводиться до інцидентів, які актуалізують більш глибокі причини і переводять сепаратистські процеси з латентного в конфліктний стан. Тобто, в основному випадкові чинники є лише супутніми, основну роль грають закономірні детермінанти. Випадкові детермінанти можуть відігравати важливу роль лише при загостренні сепаратистських процесів, що в термінах синергетики називається періодом біфуркації (тому розвиток більшості сепаратистських процесів все-таки можна охарактеризувати як нелінійний). Навпаки в багатьох випадках проявів сепаратизму одними з основних факторів, що впливають на перебіг сепаратистських процесів є не випадкові, а зовнішні, які іноді можуть бути основними детермінантами загострення (прикладом може бути вплив Росії на загострення сепаратистських процесів у Криму і на Донбасі).

Що ж стосується аттрактивного стану або аттрактивної мети, тобто того стану або тієї мети, до яких тяжіє процес в період біфуркації, то при сепаратизмі такою метою, що залежить від намірів сепаратистського руху можна вважати, наприклад, розширення автономії, створення незалежної держави, приєднання до іншої держави. Але в той час, як відповідно до постулатів синергетики, система прагне до аттрактивних станів неусвідомлено, сепаратистська організація цілком усвідомлено переслідує певну мету (див. В. Полянська [9]). Ще одним постулатом синергетики є виникнення в період біфуркації нових, так званих дисипативних структур. В розглянутих в дипломній роботі випадках до таких структур можна віднести квазідержавні утворення, що виникли в 2014 році на Донбасі, а саме ДНР і ЛНР. Якщо звернутися до минулого, то в 2005 році, також у зв'язку з політичною кризою, викликаною подіями Помаранчевої революції, на Донбасі була утворена низка сепаратистських організацій, згодом об'єднаних у так звану Донецьку республіку. Ці організа-

ції також можна віднести до дисипативних структур.

Крім розгляду сепаратистського процесу як окремої системи, з точки зору синергетики, можна розглянути роль сепаратистських процесів у політичній системі як окремої держави, так і міждержавного утворення (наприклад, роль сепаратистських процесів в ЄС).

Політичну систему можна розглядати як відкриту систему, що саморозвивається (причому її розвиток слід все-таки віднести до нелінійного, хід якого передбачити неможливо, будь-які політичні прогнози мають імовірнісний характер і певну частку похибки), у розвитку якої мають місце періоди як стабільного, так і нестабільного (в термінах синергетики біфуркаційні періоди) розвитку (див. О. Квасниця [7]).

У біфуркаційні періоди можливий вибір з кількох шляхів розвитку, при цьому неможливо однозначно передбачити, яким шляхом піде політична система. Якщо в будь-яких регіонах держави мають місце сепаратистські процеси (хоча б в латентній формі), то дані процеси в основному загострюються в періоди нестабільного розвитку, тому їх можна вважати одним із наслідків дестабілізації політичної системи (поряд з такими наслідками як посилення політичних протестів, конфлікт між гілками влади, почастішання неконвенціональних форм політичної участі і т. ін.). У даному випадку також працює один з постулатів синергетики про збільшення впливу зовнішніх факторів в період біфуркації. Цей постулат ілюструється вищезгаданою ситуацією, коли сепаратистські процеси інспіруються зовнішніми силами (в основному іншою державою). Як правило, подібні дії здійснюються в період дестабілізації політичної системи країни (ілюстрацією служить каталізація з боку РФ сепаратизму в Криму і на Донбасі в період політичної нестабільності в Україні).

Як зазначалося вище, біфуркації в синергетиці поділяються на структурні (при яких відбуваються які-небудь зміни в політичній системі, але вона в цілому зберігає загальну структуру) і структурні (при яких руйнується або перебудовується повністю вся система). У

тому випадку, коли загострення сепаратизму не призводить до кардинальних змін в державі або до її розпаду, а лише до часткової дестабілізації обстановки або до несуттєвих змін в державному устрої (наприклад, до розширення кола повноважень окремих регіонів), то має місце структурна біфуркація. До системної біфуркації ми можемо віднести ситуацію, при якій загострення сепаратистських тенденцій призводить до перебудови державної системи (наприклад, зміна форми державного устрою країни з унітарного на федеративний, повний розпад держави на кілька окремих незалежних частин). При визначенні сепаратистських процесів як здатних до саморозвитку (а синергетика розглядає саме такі процеси), а також при розгляді місця і ролі сепаратистських процесів у політичній системі держави необхідно зробити важливе зауваження: не всі сепаратистські процеси та інститути можна віднести до цієї категорії (див. І. Іщенко [6]). Так, сепаратистські процеси в певній державі, інспіровані іншою, зазвичай сусідньою державою, не можна назвати повністю самоорганізуючимися, саморозвиваючимися і непередбачуваними: вони цілеспрямовано створюються, їх розвиток контролюється і направляється зовнішніми силами, тобто вони є детермінованими. Хоча з іншого боку це доводить їх відкритість і взаємодію з зовнішнім середовищем (в основному односторонню, так як вплив в основному йде з боку контролюючої держави), а синергетика розглядає відкриті та недетерміновані процеси. Як приклад сепаратистських процесів такого типу можна навести сепаратистські процеси в Криму і на Донбасі (які були організовані і контролювалися з боку РФ) – сепаратизм у Криму на сьогодні повністю досяг мети: Крим анексований Російською Федерацією.

Те ж саме зауваження відноситься і до дисипативних структур, утворених при сепаратистських процесах. Згідно з класичними постулатами синергетики, зазначені структури формуються самостійно шляхом самоорганізації. Однак, за певних випадків, наприклад за умов сепаратизму, який інспірований зовнішніми силами, дані структури також цілеспрямовано створюються зовнішнім ініціатором сепаратистських процесів. Прикладом може слугувати створення за участі сучасної Росії таких квазідержавних формувань і невизнаних держав як, ДНР, ЛНР, Придністров'я, Абхазія, Південна Осетія, тому дані утворення не можна віднести до дисипативних.

Висновки. Сьогодні сепаратизм досліджується багатьма науковими дисциплінами та галузями, що дає підстави застосувати до його дослідження також і політико-епістемологічний вимір синергетики як одну з міждисциплінарних галузей. Даний підхід розглядає складні, відкриті системи, здатні до самоорганізації та самостійного розвитку, хід якого неможливо повністю спрогнозувати. За допомогою синергетики можна дослідити сепаратизм як окрему систему, а також місце та роль сепаратизму в політичній системі окремої держави або міждержавного утворення. Однак вивчення сепаратизму як окремої системи, що розвивається самостійно, з точки зору пріоритетів політичної епістемності, можливе не у всіх випадках. Коли сепаратистський рух інспірується зовнішніми силами, його не можна вважати створеним шляхом самоорганізації та здатним до самостійного розвитку. У перспективі подальших досліджень необхідно звернути увагу на лінії демаркації між емпіричним рівнем станів нерівноваженості політичних систем та рівнем їх досягнення за допомогою наявних дослідних методологій.

Бібліографічні посилання

1. Альошкін В. С. Системно-синергетичний підхід до моделювання соціальної політики України. *Часопис економічних реформ*. 2014. № 1. С. 6–10.
2. Васильєва І. А. Значення анархізму як типу політичної свідомості в рамках синергетики. *Політикус*. 2016. Вип. 1. С. 13–15.
3. Вонсович С. Г. Політичний транзит у контексті синергетичного підходу. *Політологічний вісник*. 2013. Вип. 70. С. 200–210.
4. Гошій О. Синергетичне розуміння політичної дійсності. *Політологічні записки*. 2013. № 7. Режим

доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Polzap_2013_7_8.

5. Держко І. З. Політична культура громадянського суспільства в контексті синергетичної парадигми. *Грані*. 2015. № 1. С. 11–16.

6. Іщенко І. В. Політичні інститути у період нестабільності: синергетичний підхід. *Філософія і політологія в контексті сучасної культури*. 2012. Вип. 4(1). С. 80–83.

7. Квасниця О. Феномен Майдану та дисфункціональність політичної еліти у світлі ЗМІ: синергетичний підхід. *Вісник Львівського університету*. Серія: Журналістика. 2014. Вип. 39(2). С. 27–38.

8. Кобець Ю. В. Політичне життя через призму синергетичного підходу: концептуальні засади. *Прикарпатський вісник НТШ. Думка*. 2013. № 3. С. 208–216.

9. Полянська В. Ю. Синергетичний підхід у дослідженні політико-естетичних явищ: огляд основних понять та концептів. *Філософія і політологія в контексті сучасної культури*. 2013. Вип. 5. С. 120–124.

10. Польовий М. А. Зміст синергетичного параметра порядку, який визначає політичну динаміку пострадянських держав на шляху до демократії. *Наукові праці Національного університету «Одеська юридична академія»*. 2012. Т. 11. С. 314–324.

11. Сотников А. В. Синергетичні дослідження політичного дискурсу. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Серія: Філологія. 2017. Вип. 28. С. 213–215.

References

1. Aloshkin V. S. Systemno-synerhetychnyi pidkhdid do modeliuvannia sotsialnoi polityky Ukrainy [System-synergistic approach to the modeling of social policy of Ukraine] *Chasopys ekonomichnykh reform*. 2014. № 1. S. 6–10.

2. Vasyliieva I. A. Znachennia anarkhizmu yak typu politychnoi svidomosti v ramkakh synerhetyky [The meaning of anarchism as a type of political consciousness within the synergetics] *Politykus*. 2016. Vyp. 1. S. 13–15.

3. Vonsovych S. H. Politychnyi tranzyt u konteksti synerhetychenoho pidkhdodu [Political transit in the context of a synergistic approach] *Politolohichni visnyk*. 2013. Vyp. 70. S. 200–210.

4. Hoshii O. Synerhetychne rozuminnia politychnoi diisnosti Synergetic Understanding of Political Reality/ O. Hoshii, Yu. V. Myshliuk. *Politolohichni zapysky*. 2013. № 7. Rezhym dostupu: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Polzap_2013_7_8.

5. Derzhko I. Z. Politychna kultura hromadianskoho suspilstva v konteksti synerhetychnoi paradyhmy [Political culture of civil society in the context of synergetic paradigm] *Hrani*. 2015. № 1. S. 11–16.

6. Ishchenko I. V. Politychni instytuty u period nestabilnosti: synerhetychnyi pidkh.d [Political Institutions in the Period of Instability: Synergistic Approach] / I. V. Ishchenko. *Filosofia i politolohiia v konteksti suchasnoi kultury*. 2012. Vyp. 4(1). S. 80–83.

7. Kvasnytsia O. Fenomen Maidanu ta dysfunktsionalnist politychnoi elity u svitli ZMI: synerhetychnyi pidkhdid [Phenomenon of the Maidan and the dysfunctionality of the political elite in the light of the media: synergistic approach] / O. Kvasnytsia. *Visnyk Lvivskoho universytetu. Serii : Zhurnalistyka*. 2014. Vyp. 39(2). S. 27–38.

8. Kobets Yu. V. Politychne zhyttia cherez pryzmu synerhetychnoho pidkhdodu: kontseptualni zasady [Political life through the prism of the synergetic approach: conceptual foundations] / Yu. V. Kobets. *Prykarpatskyi visnyk NTSh. Dumka*. 2013. № 3. S. 208–216.

9. Polianska V. Yu. Synerhetychnyi pidkhdid u doslidzhenni polityko-estetychnykh yavysheh: ohliad osnovnykh poniat ta kontseptiv [Synergetic approach in the study of political and aesthetic phenomena: an overview of the basic concepts and concepts] *Filosofia i politolohiia v konteksti suchasnoi kultury*. 2013. Vyp. 5. S. 120–124.

10. Polovyi M. A. Zmist synerhetychnoho parametra poriadku, yakyi vyznachaie politychnu dynamiku postradianskykh derzhav na shliakhu do demokratii [Contents of the synergetic order parameter that determines the political dynamics of the post-Soviet states on the path to democracy]. *Naukovi pratsi Natsionalnoho universytetu «Odeska yurydychna akademiia»*. 2012. Т. 11. S. 314–324.

11. Sotnykov A. V. Synerhetychni doslidzhennia politychnoho dyskursu [Synergetic Studies of Political Discourse] *Naukovyi visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu. Serii: Filolohiia*. 2017. Vyp. 28. S. 213–215.